

ВИСНОВОК

**про наукову новизну, теоретичне та практичне значення
результатів дисертації Добросердова Артура Ринатовича на тему:
«Теоретико-правові засади реалізації ідей лібералізму
у правовій системі України»,
поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за
спеціальністю 081 «Право»**

Висновок підготовлений за результатами публічної презентації дисертації на тему «Теоретико-правові засади реалізації ідей лібералізму у правовій системі України», виконаної здобувачем кафедри теорії, історії держави і права та філософії права Добросердовим Артуром Ринатовичем на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право», що відбулася на засіданні Міжкафедрального наукового семінару юридичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса (протокол № 10 від 27 грудня 2025 р.).

Науковий рівень дисертації відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44. Дисертація містить науково обґрунтовані результати проведених здобувачем досліджень, а саме: обґрунтування нових науково-теоретичних положень щодо загальнотеоретичного розуміння та реалізації ліберально-правових ідей.

Актуальність теми та її зв'язок з науковою тематикою факультету.

Правова ідеологія є ключовою категорією, що об'єднує принципи, ідеї, концепції, у яких відображається осмислення правових явищ та процесів. Правова ідеологія відображає ментальну складову правової реальності. Залежно від домінантних положень, якими керується правова ідеологія у конкретний історичний період, формується характер правової системи. У цьому контексті особливого значення набуває найбільш універсальна та поширена правова ідеологія для сучасного цивілізованого світу – правовий лібералізм, що містить цілу систему положень, пов'язаних із реалізацією принципу свободи у різних сферах суспільних відносин: політичній, економічній, культурній, особистій тощо. Для розкриття справжньої цінності правового лібералізму як ключового складника сучасної правової ідеології, наукових досліджень потребують окремі етапи доктринального становлення та розвитку ліберальної доктрини, її місця серед інших правових доктрин, класифікаційна характеристика чисельних змістовних компонентів правового лібералізму, а також особливостей його реалізації в сучасних умовах.

Правовий лібералізм посідає особливе місце у правовій ідеології та психології, оскільки саме ця доктрина дозволяє повною мірою реалізувати принцип свободи та автономної особистості у суспільних відносинах. Саме правовий лібералізм, попри наявність конкурентних ідеологій та критичних положень став стандартом сучасного правового життя суспільства.

Відсутність ліберальних положень в економічній, політичній, культурній сферах є ознакою авторитаризму, традиціоналізму. Правовий лібералізм став справжнім благом для сучасного суспільства, оскільки його принципи найкраще засвоюються та сприймаються правосвідомістю як на особистому, так і на колективному рівнях. Однак, в умовах надзвичайних ситуацій ліберальні стандарти життя зустрічаються із серйозними викликами, адже військова агресія не сумісна із мирним принципом свободи. Відтак виникає потреба у вивченні особливостей реалізації та збереження ліберальних ідей у надзвичайних умовах, оскільки вітчизняна правова система ще таких викликів не переживала.

Одним з найважливіших завдань для вітчизняної правової системи є адаптація та узгодження українського законодавства зокрема, та правових процесів загалом, із європейськими стандартами та принципами. В тому числі це має відношення і до ідеологічної ліберальної спрямованості розвитку правової системи, що передбачає цілком конкретні положення для регулювання різних сфер суспільного життя. Ліберальна правова ідеологія є основою для європейських правових цінностей. Відтак виникає наукова потреба у розкритті змісту європейських ліберально-правових стандартів, особливостей їх реалізації.

Становлення та розвиток ліберальної доктрини відображений у працях класиків правової думки І. Берліна, Ф. Гаєка, Т. Гоббса, Л. Гобхауса, Б. Констана, Дж. Локка, Л. Мізеса, Дж. Міля, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, Дж. Ролза, Дж. Остіна, А. Токвіля та інших.

Становленню ліберально-правових ідей у вітчизняній правовій думці присвячені праці Т. Бевз, В. Даценко, В. Довганич, Н. Дубовик, М. Заремського, К. Чорної, І. Мельничук, М. Панчука та інших.

Поняття та зміст лібералізму як правової ідеології досліджують вітчизняні вчені: В. Віконський, О. Заздранова, В. Калітинський, А. Луцький, Х. Маркович, Т. Мартинюк, М. Недюха, Д. Очколяс, О. Ситник, А. Ткачук, М. Чорний та інші.

Правовий лібералізм є предметом досліджень численних зарубіжних науковців, як теоретичні, так і практичні аспекти його реалізації. Відтак вивченням свободи як принципу права займаються М. Алесіна, Н. Байрон, Ф. Баркадумус, М. Емерсон, Д. Коген, А. Моравчик, К. Макферсон, Н. Мортімер, С. Надіван, Х. Сетін, С. Спектор, А. Сомек, Т. Кожановіц, Д. Сальтнес, М. Смельцер, Л. Сустала, Б. Таманаха та інші.

Особливостям реалізації принципів правового лібералізму в сучасних умовах присвячені праці вітчизняних вчених Г. Куц, А. Луцького, О. Мошенського, М. Музики, К. Соколової, С. Сунегіна Р. Огірка та інших.

Особливостям місця та ролі правового лібералізму серед інших доктрин, а також його класифікації присвячені праці українських науковців: М. Абисової, А. Бандурки, П. Гай-Нижник, Ю. Гоцуляка, О. Гук, В. Денисенко, В. Заблоцького, Р. Зимовець, Г. Корнієнко, І. Кравцова, Ю. Красногорова, С. Мамчак, Т. Михайліної, О. Панкевича, О. Підскальної Х. Слюсарчук, О. Стадника, С. Стасенка, О. Толкачова, М. Харламенкова та інші.

Попри наукову розробку теми дослідження, враховуючи серйозні глобальні та локальні виклики, що постали перед правовими системами на європейському континенті у зв'язку з надзвичайними обставинами та війною в Україні, виникає потреба у нових дослідженнях особливостей реалізації положень правового лібералізму, їх адаптації до сучасних реалій задля збереження фундаментальних правових цінностей попри наявні виклики.

Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідної діяльності юридичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса в рамках тем «Правовий механізм утвердження принципу верховенства права» (ДР № 0122U002368), «Фундаментальні правові цінності в умовах глобальних викликів» (ДР № 0124U004117), за якими дисертантом здійснено науково-теоретичну розробку поняття, змісту та класифікації правового лібералізму як ідеологічної складової правової системи, етапів доктринального становлення та розвитку ліберальної теорії, особливостей реалізації ліберально-правової ідеології в умовах сучасних викликів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше у вітчизняній правовій науці запропоновано вирішення теоретичних, історичних, доктринальних та практичних проблем дослідження та реалізації лібералізму як правової ідеології в контексті сучасних викликів для правової системи.

Наукова новизна отриманих у дисертаційному дослідженні результатів конкретизується, зокрема в таких положеннях, висновках, пропозиціях.

Вперше:

запропоновано розглядати правовий лібералізм як об'єкт наукового пізнання за наступними рівнями: 1. Аксіологічний рівень, що покладає загальну систему цінностей на основі засадничого принципу свободи. 2. Рівень моделей правового розвитку, що полягає у нормативному закріпленні ліберальних ідеалів особистої свободи, обмеженої правової держави, рівності, прав людини. 3. Прикладний рівень, представлений результатом професійної, правозахисної діяльності правників, судовою практикою, у якій закріплюються особливості реалізації ліберальних правових стандартів у суспільних відносинах. 4. Ментально-побутовий рівень, що полягає у відображенні ліберальних ідей у загальній побутовій свідомості суспільства, що виражається у правових позиціях та реакціях суспільної думки.

запропоновано класифікацію ліберально-правових ідей залежно від ступеня реалізації принципу свободи та за критерієм підходів до організації демократичних процесів. Залежно від ступеня реалізації принципу свободи правовий лібералізм можна класифікувати на: державницький (принцип свободи перш за все стосується відносин особи та держави, автономності та незалежності від влади, обмеженого втручання держави у приватне життя громадян); суспільний (принцип свободи потребує узгодження з іншими засадничими принципами права, перш за все рівності, справедливості та гуманізму, що вимагає розв'язання проблеми соціальних класових розшарувань); особистісний (принцип свободи закладає сферу приватності, можливостей особистісного розвитку, толерантності). Правовий лібералізм за

критерієм організації демократичних процесів можна класифікувати наступним чином. 1. Організаційний, заснований на орієнтації на урядові та неурядові демократичні інститути та установи, що за своїм функціональним призначенням мають забезпечити процеси народовладдя та реалізацію принципу індивідуальної та колективної свободи. 2. Конкурентний, заснований на позиції, що індивідуальна та колективна свобода розвивається через різні можливості людини, що своєю чергою покладає інститути демократії та прав людини. Ці два підходи у правовому лібералізмі відрізняються баченням того, що є основою народовладдя: інститут чи суспільна комунікація та конкуренція вільних особистостей та груп;

запропоновано ідею компромісної концепції «надзвичайного лібералізму», тобто такого стану лібералізму в надзвичайних умовах, який спроможний зберегти цінності свободи у всіх складових правової системи з одного боку, при цьому допускаючи необхідний дискомфорт та обмеження з іншого. Ця концепція має передбачати: механізм мобілізації військових ресурсів для боротьби з агресором за умови збереження прав та свобод; адаптацію прав та свобод до надзвичайних обставин, а саме допустимі межі їх обмеження; збереження морального складника правового лібералізму в надзвичайних умовах, тобто недопущення приниження людської гідності та позбавлення людини права індивідуального вибору; перелік допустимих та виправданих обмежень індивідуальної свободи для недопущення спотворення ліберальних цінностей та можливості сприйняття їх правосвідомістю; недопустимість зміни суспільного та державного ліберального ладу в надзвичайних умовах.

Удосконалено положення щодо:

дослідження поняття та змісту правового лібералізму, що дозволило формулювати визначення: лібералізму як еволюційної суспільно-політичної ідеології, яка обґрунтовує необхідність постійних соціальних трансформацій задля розвитку індивіда, суспільства і держави, основу якої складають ідеї індивідуалізму, свободи особистості, рівності, толерантності, суспільної згоди та конституціоналізму; правового лібералізму як політико-правової теорії, різновиду лібералізму, що концептуально об'єднує ідеї: свободи (у негативному і позитивному аспектах; як принципу права), рівності (формальна рівність; рівність можливостей з подоланням дискримінації та соціальної нерівності через право), прав людини як морального стандарту сучасного суспільства, демократії (включаючи свободу, рівність можливостей, народовладдя, індивідуальну автономію, конституціоналізм, громадську асоціацію), верховенства права (як всеосяжного правового принципу із реальним пануванням права над політичною владою) у поєднанні з принципами правової держави; ліберальна правова ідеологія розуміється як система концептуалізованих ідей та поглядів щодо належної організації правової реальності, на основі принципів вільної особистості та суспільства, рівності, демократичного устрою, обмеженої держави;

класифікації класичного лібералізму за вихідними ідеями його походження: нормативний (заснований на принципі законності Дж. Локка);

утилітарний (принцип корисності Дж. Бентама); індивідуалістичний (незалежність особи від держави Дж. Мілля); економічний (в основу покладено принцип приватної власності А. Сміта та Л. Мізеса); інституційний (реалізація принципу свободи через впровадження та розвиток політико-правових інститутів децентралізації, виборів, поділу влад А. Токвіля та Ш. Монтеск'є);

узагальнення змістовних компонентів правового лібералізму як ідеологічної складової сучасних правових систем, до яких відноситься: розуміння права як пізнаної свободи, що є основним принципом та законом розвитку суспільних відносин; ідеї особистої свободи, обмеженої держави, прав людини, рівності, які задають тенденції розвитку правової реальності; теорія примата особистої свободи над державою, що формують ідеологічну та ціннісну складову правової системи; ліберальні погляди на влаштування суспільно-політичного життя, де право відіграє ключову роль як універсальний регулятор суспільних відносин;

узагальнення груп складових ідей та принципів правового лібералізму, які сформовані наступним чином. Природно-правові: свобода та індивідуалізм. Базові політико-правові принципи: верховенство права, демократизм, обмежене врядування. Економічні ідеї, засновані на принципі свободи: приватна власність та вільна конкуренція. Соціально-правові ідеї: еволюціонізм, реформізм, вільне вираження поглядів та толерантність. Ідеї у сфері технологій: вільний розвиток технологій, штучного інтелекту, толерантне ставлення до процесів роботизації та віртуалізації суспільної комунікації та закріплення їх правових режимів. Відтак залишається відкритим питання реалізації ліберальних правових цінностей у цифровому віртуальному просторі, розмежування свободи власної та нав'язаної, забезпечення від деструктивного впливу на поведінку особи. Постає необхідність у розробці нового типу «цифрового лібералізму», що здатен зберегти свободу людини від зовнішнього, прихованого втручання у складному віртуальному просторі.

Дістали подальший розвиток положення щодо:

визначення та характеристики основних функцій правового лібералізму для правової системи: інтегративна, що полягає у реалізації принципу свободи у різних галузях права та сферах суспільного життя, об'єднанні різних доктрин та принципів (правової держави, громадянського суспільства, права людини тощо); аксіологічна функція реалізується через доступність змісту ліберальних ідей для суспільної свідомості, а відтак покладається критерій для законодавця – правова визначеність. Правовий лібералізм відстоює ключову цінність права як пізнаної свободи; мобілізуюча функція правового лібералізму полягає у тому, що суспільство через доступність змісту ліберальних ідей та їх прийняття здатне консолідовано реагувати на резонансні процеси у політико-правовій сфері, пов'язані із порушенням чи захистом індивідуальної свободи.

особливостей розвитку правового лібералізму у вітчизняній правовій традиції, що дає підстави стверджувати, що для утвердження цих ідей у

правовій реальності необхідно розгортання та прийняття його положень у правосвідомості на рівні інтелігенції. Далі виникає потреба в інституалізації цих ідей у вигляді створення організацій, що об'єднують прибічників ліберальних поглядів. Це дає передумови для поширення ліберальних ідей на більш глобальному рівні, що своєю чергою, дає можливість оформитись правовому лібералізму саме як ідеології, тобто таких поглядів на влаштування правової реальності, що є бажаними для переважної більшості населення. Завершує оформлення правового лібералізму як ідеології проникнення його у державницькі позиції, політичні програми, проекти законів, перехід від теоретично-ментального рівня до нормативно-прикладного. Відтак є підстави стверджувати, що правовий лібералізм в Україні представлений не суто окремими поглядами філософів, громадських діячів, а й утвердився як панівна правова ідеологія для суспільства, що має наслідком сучасне розуміння того як має бути влаштована правова реальність в Україні;

впливу на розвиток ліберально-правових ідей принципів рівності та справедливості. Правовий лібералізм рівності відстоює принципову боротьбу із класовою нерівністю та врахування інтересів всіх верств населення. В основі ж розподільчого правового лібералізму лежить сучасний принцип справедливості. У такому випадку чим більше свобода дає – тим більше має людина віддати (поділитись) як член вільного суспільства. Такий підхід лежить в основі соціальної держави, де свобода має приносити благо всіх членам суспільства;

порівняльної характеристики конкурентних ідеологій правового лібералізму та комунітаризму. Важливим є поряд з офіційними правовими нормами визнання і неписаних моральних приписів, вироблених самими соціумом у ході живого спілкування. Наявність індивідуальних прав протиставляється моральному обличчю індивіда. Ліберали вважають, що задавання людині параметрів належної моральної поведінки є неприпустимим втручанням у її свободу і може принести як благо, так і авторитаризм. Позаяк розв'язання цієї проблеми лежить у сфері визнання різних ступенів правової реальності, різних джерел правового змісту. Автономна особистість, спільнота, держава є окремими початками, які поповнюють правову дійсність на суб'єктивному та об'єктивному, імперативному та диспозитивному, ієрархічному та комунікативному рівнях.

Теоретичне значення отриманих результатів полягає в тому, що в роботі обґрунтовано положення щодо вирішення теоретичних, історичних, доктринальних та практичних проблем дослідження та реалізації лібералізму як правової ідеології в контексті сучасних викликів для правової системи.

Серед нових результатів можна виокремити такі найбільш істотні:

досліджено правовий лібералізм як ідеологічну складову правової системи;

висвітлено особливості становлення та розвитку ліберальної доктрини у класичних та вітчизняних державно-правових вченнях;

здійснено класифікаційну характеристику ліберально-правових ідей;

висвітлено порівняльну характеристику лібералізму та комунітаризму як основних правових ідеологій;

досліджено ліберально-правові стандарти розвитку правової системи та особливості їх реалізації.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у тому, що запропоновані теоретичні положення, висновки та пропозиції за результатами дослідження дають змогу заповнити прогалину у правовій науці щодо теоретичних, доктринальних та практичних аспектів змісту та реалізації правового лібералізму як ідеологічної складової правової системи, можуть бути використані під час вдосконалення чинного законодавства України.

Положення дисертаційного дослідження можуть бути застосовані під час правотворчої роботи, а також для розроблення навчальних посібників для здобувачів вищої освіти, науково-практичних коментарів до кодексів та інших нормативно-правових актів.

Запропоновані у дисертації рекомендації можуть бути застосовані у практичній діяльності органів державної влади у частині забезпечення реалізації принципів правового лібералізму у різних сферах суспільних відносин, зокрема, в умовах надзвичайних ситуацій.

Окремі положення дисертаційного дослідження впроваджені: у навчальний процес під час викладання таких навчальних дисциплін: «Історія держави і права», «Теорія держави і права», «Права людини»; у правопросвітницьку діяльність ГО „Європейський альянс великих можливостей” під час проведення тренінгів та воркшопів на відповідну тематику.

Результати дослідження доповідались та обговорювались на: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Весняні юридичні читання – 2023»: Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки (м. Вінниця, 20 квітня 2023 року); Міжнародній науковій інтернет-конференції «Актуальні дослідження правової та історичної науки» (м. Тернопіль, Україна, м. Ополе, Польща, 14-15 січня 2025 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасний стан та пріоритети модернізації науки, освіти і суспільства» (м. Полтава, 21 січня 2025 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання економіки, фінансів, обліку, менеджменту і права: теорія і практика» (18 січня 2025 р. м. Ізмаїл).

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, що містяться в дисертаційній роботі. Дисертаційне дослідження виконане із використанням загальнонаукових та спеціальних методів. Діалектичний метод було застосовано для висвітлення місця правового лібералізму у правовій системі та класифікації ліберально-правових ідей. Історико-правовий метод використовувався для характеристики генези становлення та розвитку правового лібералізму у класичних правових вченнях Європи та України. Формально-логічний метод було застосовано під час дослідження ключових понять дисертації. Формально-юридичний метод застосовано під час аналізу ліберально-

правових цінностей, а також окремих питань реалізації ліберальних ідей в надзвичайних умовах.

Список праць, опублікованих за темою дисертації

За темою дисертаційного дослідження опубліковано 4 наукових статі у фахових наукових виданнях України, а також 4 тез доповіді на науково-практичних конференціях, а саме:

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Добросердов А.Р. Витоки ліберальної правової ідеології у вченнях XVII-XVIII ст. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 3. С. 30-33. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/5>

URL: http://www.lsej.org.ua/3_2023/5.pdf

2. Добросердов А.Р. Розвиток ліберальних правових ідей у XIX–XX ст. Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса. 2023. №2. С. 22-30. DOI: <https://doi.org/10.31558/2786-5835.2023.2.3>

URL: <https://jpchdnu.donnu.edu.ua/article/view/14909/14812>

3. Добросердов А. Р. Поняття та зміст правового лібералізму. Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса. 2024. №1. С. 31-38. DOI: <https://doi.org/10.31558/2786-5835.2024.1.4>

URL: <https://jpchdnu.donnu.edu.ua/article/view/16157>

4. Добросердов А.Р., Гоцуляк Ю.В., Класифікація ліберально-правових ідей. Збірник «Науковий вісник УжНУ. Серія: Право». 2024. Випуск 86: частина 1. С. 58-63. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.1.8>

URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/01/10.pdf>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Добросердов А.Р. Основи ліберальної ідеології у правових вченнях Дж. Локка та Ш.Л. Монтеск'є. *Весняні юридичні читання – 2023. Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки*. Випуск XXXIII: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Весняні юридичні читання – 2023». 20 квітня 2023 р., Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2023. С. 41-44.

6. Добросердов А.Р. Окремі аспекти змісту ліберальної доктрини як правової ідеології. *Актуальні дослідження правової та історичної науки*. Випуск 68: матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції (м. Тернопіль, Україна, м. Ополе, Польща, 14 – 15 січня 2025 р.) / редкол. : О. Яремко та ін. ГО «Наукова спільнота». WSZIA w Opolu. Тернопіль: ФО-П Шпак В.Б. 2025. С. 7-8. URL: https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=4058

7. Добросердов А. Р. Окремі питання історії ліберально-правової думки в Україні. *Сучасний стан та пріоритети модернізації науки, освіти і суспільства*: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Полтава, 21 січня 2025 р.). Полтава: ЦФЕНД, 2025. С. 32-34. URL: <https://www.economics.in.ua/2025/01/21.html>

8. Добросердов А. Р. Окремі питання впливу лібералізму на правову ідеологію. *Актуальні питання економіки, фінансів, обліку, менеджменту і права: теорія і практика*: збірник тез доповідей міжнародної науково-

практичної конференції (Ізмаїл, 18 січня 2025 р.). Ізмаїл: ЦФЕНД, 2025. С. 78-80. URL: <https://www.economics.in.ua/2025/01/18.html>

За актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, теоретичною та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Добросердова Артура Ринатовича «Теоретико-правові засади реалізації ідей лібералізму у правовій системі України» відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам п. п. 6, 7, 8 і 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, та може бути представлена до публічного захисту на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Головуючий на засіданні:

декан юридичного факультету
Донецького національного університету
імені Василя Стуса
доктор юридичних наук, професор

Ірина КОВАЛЬ

